

MELLAN TYSTNAD OCH ÖVERFLÖD

I *Röd Melankoli*, Helena Bobergs nya diktsamling undersöks vad allvarlig sjukdom gör med språket. Hur dikten påverkas av en kropp i sönderfallande. Rebecka Kärde övertygas av poetens formsäkra och konsekventa genomförande.

”Vårt sätt att vara på är helt godtyckligt: vi kunde vara på det sätt vi är gjorda, eller på något annat. Men om vi vore gjorda på något annat sätt skulle vi känna annorlunda; ett organ mer eller mindre i vår maskin skulle ha resulterat i en annan vältalighet och en annan poesi; en annan sammansättning av samma organ skulle ha gett upphov till ytterligare en annan poesi.”

Med ovanstående citat inleds *Röd melankoli*, Helena Bobergs (f. 1974) fjärde diktsamling. Källan är en uppsats av den franska 1700-talsfilosofen Montesquieu, med titeln ”Essai sur les causes qui peuvent affecter les esprits et les caractères” (på svenska ungefär ”Essä om de orsaker som kan påverka sinnet och karaktären”). Montesquieu – som i dag framför allt förknippad med sin lära om klimatets förhållande till nationalkaraktären – försöker i texten klarlägga de faktorer som på grupp- och individnivå formar den mänskliga naturen. Somliga av dessa faktorer är moraliska, andra miljömässiga, åter andra fysiologiska. För Montesquieu är det inre livets beroende av det yttre så komplext att kategorierna

med nöd och näppe kan särskiljas. Själens relation till kroppen jämförs med spindelns till nätet: ”Den kan inte röra sig utan att få någon av de utsträckta trådarna att skaka, liksom ingen av trådarna kan röra sig utan att flytta på spindeln.”

Men vad händer med spindeln om trådarna bryts av? Det är frågan som *Röd melankoli* diskuterar, och i någon mening utgör ett svar på. I alla fall om man i stället formulerar den så här: hur förändras dikten när kroppen faller samman? Vad händer med det skrivna ordet när den skrivande kroppen attackeras både inifrån och utifrån, och när det materiella ramverk som ordnat språkets horisont kollapsar?

Diktsamlingens premiss är att denna skrivande kropp, som då och då uppträder i form av ett tydligt jag, har drabbats av cancer. Just detta ord skrivs emellertid aldrig ut. Kanske är det för abstrakt, för teoretiskt, eller bara så kulturellt överlastat att det förlorat sitt poetiskt operativa värde (och i stället för tankarna till stödgalor på TV4). Hur som helst väljer Boberg att förankra texten i det konkreta och fysiska. Ordet ”tumör” förekommer, annars får läsaren gissa sig till vilken diagnos som stämmer in på denna ”biologiskt kriminella aktivitet”. Det rör sig om ”en sjukdomsframkallande kristallisk agent”, som ”ska lokaliseras avlägsnas penetreras”.

Lägg märke till det antydda perspektivet. Den biologiska aktiviteten är förvisso ”kriminell”, men knappast för egen maskin. Ett subjekt är bara kriminellt i närvaron av ett rättssystem, en lag. Denna upprätthålls i *Röd melankoli* av sjukvården och läkarvetenskapen. De definierar det hemmahörande och det avvikande, det tillåtna och otillåtna, och har makt att belöna och bestraffa därefter. Kroppen blir på så vis till ett slagfält där den statliga armén (medicinen) slåss mot en underjordisk gerilla (tumören). Var diktens politiska sympatier ligger, i den mån det är fruktbart att söka efter sådana, är inte självklart. Hör här, på första sidan:

De har tagit i mig öppnat upp

skurit loss ombildat min natur

skonat en ovidkommande från att släckas ut

påbörjat en utdragen sjukdom

Vid första anblicken utgår man från att ordet "mig" refererar till ett helt vanligt centrallyriskt subjekt. Då verkar den hotfulla stämningen underlig. Varför skulle det vara ett problem att kirurgerna "ombildar min natur", det vill säga avlägsnar tumören? Borde det inte snarare vara en lättnad att befrias från den? Vanligen begriper vi ju sjukdom som något obehagligt, ett främmande och övergående tillstånd som drabbar ett egentligen friskt, förhoppningsvis snart botat jag. Det texten gör är att destabilisera denna föreställning. Tumören innebär inte bara en förlorad kroppslig autonomi: dessutom koloniserar jagets språk, dess självförståelse. Att tänka på sammansmältningen som en form av stockholmssyndrom eller ömsesidigt beroende blir för ytligt. Snarare rör det sig om en grundläggande subjektsupplösning. Jaget och tumören växer ihop till ett enda väsen, en enda utsägelseposition, från vilken vägen tillbaka till ursprunget är stängd.

Den tidigare, cancerfria existensen kan bara anas glimtvis, i rader som:

Som om jag frivilligt donerat

min tigande vävnad till dessa vålds-

celler upplåtit mig som moderskepp

värddjur för slutspel och destruktion

Boberg låter diktjagets sjukdomsförståelse pendla mellan dessa poler: den totala identifikationen å ena sidan, intellektuell distans å den andra. Splittringen speglas i textens grafiska håligheter. Större delen av diktsamlingen ser ut ungefär som ovan: fyra-fem sprängda rader, korta fraser, enskilda ord, svävande bredvid varandra. Mängden passiva particip-konstruktioner är iögonfallande och ovanlig. Sidorna inleds med ord som "Nedfryst", "Inflätad", "Renskrubbad", "Indränk". Den talande framstår därmed som fastlåst i observatörsrollen: agensen ligger hos någon annan.

Passivitet är inte samma sak som stumhet. Inledningsvis hänger sig texten åt neologismer, gärna av det mer barocka slaget. De är trögflytande, parfymerade, distinkt kroppsliga i sitt lite frånstötande överflöd: "tjockblodrosor", "körtelparfym", "månvarvsblodet", "spottkobror". Sinnlighet är överhuvudtaget avgörande. Substantiven pulserar, blöder, läcker och strilar, de är "nejlikeröda", "blodstäplade", "persikofärgade". Man får bilden av ett abstrakt landskap som till färg och rörelse påminner om en kropp i genomskärning: något rött rinner genom något rosa, vid sidan av något gulaktigt och dunkande...

Här hänvisas också till humoralpatologins fyra vätskor. Tanken på människan som styrd av balansen mellan blod, slem, gul galla och svart galla, ursprungligen formulerad i antikens Grekland, gör hos Boberg en comeback. Det melankoliska, flegmatiska, koleriska och sangviniska får korsa och bestämma den kropp som ständigt befinner sig i gungning. Med det inte sagt att temperamenten kommer till uttryck. De bara nämns, som om den sjuka betraktas från en position snett ovanför sjuksängen – ja, av en läkare kanske, eller av en hel kultur.

I mitten av boken inträder ett nytt modus. Texten ser nu snarast ut att vara hämtad från en patientjournal. Den som för dessa anteckningar är osynlig, närvarande bara genom sin auktoritet. Inte heller den kvinnliga patienten nämns vid namn. På raderna – längre och fler än tidigare, i övrigt visuellt lika – flätas

hennes utsagor samman med journalförfattarens rapporter och kliniska bedömningar. Enligt de senare betar hon sig tvångsmässigt, har självmordstankar och paranoida vanföreställningar: ”omtalar att hon tagit en snara runt halsen / kan höra en röst bakom ryggen vid febertopp”, ”malign tumör / i familjeanamnesen”, ”radat upp mandarinklyftor i symmetriska mönster / på frukostbrickan”.

Vad gör det här skrivsättet med helheten? Hur förändras de omgivande textavsnitten av journalanteckningarna? Man kan tänka att de ytterligare framhäver patientens ofrihet: att diktens konstitution, om man följer Montesquieu, inte bara påverkas av kroppens förändring, utan också disciplineras av den miljö denna kropp befinner sig i. Man kan också se det som att greppet låter Boberg ställa två olika sorters kyla mot varandra: patientens temperamentslösa beskrivningar mot det medicinska språkets blodlöshet.

Kyla är, tror jag, ett viktigt ord. Dikten lever i spänningen mellan språkets idealism och kroppens materialism, en spänning som den både sätter i arbete och – medveten om att det är omöjligt – försöker undkomma. Ordens irriterande mänsklighet räcker inte till för att beskriva det som pågår i och med kroppen: ”som om jag / med språk kunde kontrollera dessa viskande / kristallsporer mytologiska stalaktiter / utan uppsåt eller antropomorfa egenskaper”. Just därför, i kraft av sin bristfällighet, fångar de in en sorts obegriplighetens sorg som ett hypotetiskt och mer träffande språk inte hade kunnat nå. Döden vore inte den slutliga tystnaden om den gick att bespråkliga. Den måste tvinga en till tomma vardagsfraser, som: ”vilken tur att det inte var värre än så / var glad att du inte förlorar ditt hår”.

När sådana fraser infogas i poetisk text händer någonting med dem. De blir en del av rörelsen mellan tystnad och överflöd som *Röd melankoli* gestaltar, och som kanske är bestämmande för människans relation till död och sjukdom. I de bågnande, extravaganta neologismerna uttrycks övertygelsen att språket måste

mer, måste *framåt*, för att göra det akuta tillståndet rättvisa. I tystnaden insikten om att denna rättvisa är omöjlig, och om att omöjligheten därför måste införlivas i texten, i form av glapp, avbrott och klichéer. Spindeln kan inte låtsas som om nätet ligger stilla.

Det är, på det stora hela, mycket övertygande. Jag imponeras av Bobergs säkerhet, av formens konsekvens. Här finns dessutom en sorts komisk tajming i både ordval och vokalljud – som när lymfkärl ”dras som hårstrån ur aladåb”. Ändå undrar jag bitvis om inte texten borde drivas ännu längre mot någon av de ytterligheter den spelar mot. Det finns något lite tillrättalagt, lite väl *poetiskt*, i balansen mellan de språkliga elementen. Vad skulle hända om neologismerna inte bara ströddes ut här och där, utan dominerade totalt? Om journalspråket svällde och slukade hela boken? Om dikten ännu mer radikalt vanställdes av det sönderfall den så tydligt tematiserar?

Kanske skulle den i sådana fall bli misslyckad. Jag vet inte. Men om det är något jag kan önska av denna i allt väsentligt fascinerande text, är det att den skulle piskas ett varv till. Förlora kontrollen, tappa ansiktet. För att så nedstiga i mörkret som antyds:

Helvetet är något

man bär inuti en röd melankoli

vetskapen att när som helst

slå ut

Helena Boberg är en av Örnen och Kråkans redaktörer. Därför har vi bett Ann Lingebrandt att gästredigera. Hon har enväldigt valt recensent och redigerat recensionen.

Helena Boberg

Röd melankoli

Norstedts, 2022

Fotograf: Lina Adamo